

Ümarlaudade sari parlamentaarse poliitikakujundamise läbipaistvuse teemal

III ümarlaud. Järgmised sammud: Eesti valikud poliitikakujundamise läbipaistvuse suurendamisel

Aeg: 11. mai kl 9.00–11.40

- 9.30–9.40 Tervitussõnad ja eelmise ümarlaua kokkuvõte
- 9.40–10.00 Usalduse kasvatamine läbipaistvuse suurendamise kaudu: millised meetmed toimivad ja millised mitte? *Donald Sherman, asepresident, Citizens for Responsibility and Ethics in Washington (CREW)*
- 10.00–10.20 Koalitsioonide loomine ja poliitilise tahte rakendamine Läti näitel. *Inese Voika, Läti parlamendi liige & Līga Stafecka, vanemanalüütik, Providus – Centre for Public Policy*
- 10.20–11.20 Quo Vadis? Järgmised sammud poliitikakujundamise läbipaistvuse suurendamiseks Eestis. *Modereeritud diskussioon parlamendiliikmete ja huvirühmadega*
- 11.20–11.40 Ümarlaudade kokkuvõte ja järgmised sammud
- *Riina Sikkut, korruptsioonivastase erikomisjoni esimees*
 - *Steven-Hristo Evestus, Korruptsioonivaba Eesti MTÜ juhatuse esimees*
 - *Brian Roraff, USA saatkonna Charge d’Affaires*

Korruptsioonivastase erikomisjoni esimees Riina Sikkut tervitab kokkutulnuid, ümarlaua virtuaalselt jälgijaid ning järelvaatajaid. Kui kaks esimest ümarlauda (9. märtsil 2022 ja 13. aprillil 2022) toimusid veebikeskkonnas siis täna Riigikogu hoones toimuv ümarlaud soodustab arutelude edenemist. Lobi mõju osas toon R. Sikkut näite koroona-eelsest ajast, kui teaduse populariseerimise üritusel esitati talle küsimus, kas poliitik peab teadlast kuulama. Toona vastas R. Sikkut, et poliitik peab teadlase ära kuulama, kuid ei pea tema sõna kuulama, sest eesmärk on teha parimaid otsuseid, kuid lisaks teadlastelt saadavale teabele tuleb arvestada ja muid asjaolusid. Samamoodi on kohane ära kuulata lobist, kuid tema sõna ei pea kuulama. Huvitav on vaadelda teadlase nõuande ja lobisti sõnumi erisusi. Poliitik – ja tegelikult iga otsustaja – peab otsustades mõistma oma otsuse mõjusid, ka kaugeleulatuvaid. Väga pajudes sektorites on huvide esindamine organiseeritud. Nii on otsustajal võimalik saada teavet otsusega kaasneva sotsiaalse mõju kohta, samuti mõju osas Eesti majandusele ja muude asjaolude kohta. Kahel eelmisel ümarlaval anti ülevaade ametkondades lobikohtumiste kvartaalsest raporteerimisest, see teave on avalik, st ka analüüsitav. Samas kehtib lobikohtumiste avalikustamise kohustus suhteliselt piiratud isikute ringile ning kvartaalne teavitamine kohtumistest tähendab andmete saabumist viiteajaga. Eesti ei ole lobi reguleerimisel astunud veel järgmist sammu kohustades lobitegijaid, ametnikke ja/või poliitiku andma ülevaadet toimunud kohtumistest. EL institutsioonides avalikustatakse lobikohtumiste mõlemad pooled. Samuti on oluline nn jahtumisperiood, et ühelt ametikohalt teisele liikuv isik ei kasutaks kohatult varasemast ametikohast kaasavõetud teavet ja mõju. Seega on Eestis kohane arutada, kas otsuseid mõjutavate osapoolte suhtluse läbipaistvust

tagada seaduse või heade tavade abil. R. Sikkut loodab, et ümarlaua arutelud inspireerivad ka valmistumist järgmisel 2023. a kevadel toimuvateks Riigikogu valimisteks.

Donald Sherman rõhutab otsuste ja otsustajate vastu usalduse kasvatamist läbipaistvuse abil. Viidates oma varasemale tööle USA valitsuse heaks rõhutab ta lobitöö olulisust. Demokraatliku otsusprotsessi oluline osa on otsuste aluseks olev põhjalik teave kõigist otsuse võimalikest mõjudest. Lobitööd ei ole küll USA konstitutsioonis nimetatud, kuid siiski ilmneb sealt, et lobitöö on demokraatia funktsioneerimise oluline osa – inimesed peavad saama mõjutada kõige kõrgemal tasemel tehtavaid otsuseid. 1995. aastal võeti USAs vastu lobitöö avalikustamise seadus (Lobbying Disclosure Act <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-109/pdf/STATUTE-109-Pg691.pdf>), mis kohustab lobiste registreeruma 45 päeva jooksul klienti esindades toimunud alates lobikontaktist ametiisikuga, sh presidendiga. Avalikustamisele ei kuulu tavapäraseid infopäringud, kohtuasjad. Tegemist ei ole perfektsete reeglitega, kuid ühiskond on läbipaistvam kui enne seda reeglistikku. Lobimise läbipaistvus on korruptsiooni ennetamise meede. Nii nõuti ka S. Shermani USA Kongressis töötamise ajal ülevaadet toimunud kohtumistest ning selle käigus saadud teabest, kuigi Kongressi liikmetel ei ole lobikohtumistest teavitamise kohustust. Lobitöö käsitlemisel tuleb hoiduda ülereguleerimisest maandades seejuures siiski huvide konflikti riskid ning võimaldades otsustamiseks vajaliku teabe kogumist. Lobikohtumiste avalikustamise osas on oluline tagada avalikkuse informeeritus otsustamiseks saadud teabest ja teabekanalitest. Hoolimata läbipaistvust tagavatest meetetest on USAs olnud ka eetiliselt väga küsitavaid lobi-juhtumeid nt korporatiivsete lobimiste puhul. Seega võime järeldada, et USA-s on küll lobitegemine reguleeritud, kuid selle avalikustamise määr ei ole piisav. Täna on lobikohtumise ebapiisava avalikustamise puhul võimalik avaliku meedia uurijate tegelemine juhtumiga, mis aitab tagada selle, et avalikkus saaks ligi valitsuse otsuseprotsessidele ning kohustab ametnikke hoidma kõrgeid eetilisi standardeid.

Riina Sikkut tänas D. Sherman'it ülevaate eest ja viidates Kongressi liikmetel lobikohtumiste avalikustamise puudumisele kas USA-s on arutusel lobireeglite muutmine läbi veelgi läbipaistvamaks muutmiseks. Kas lobistid ise on huvitatud lobitegevuse läbipaistvuse suurendamisest?

Donald Sherman nentis, et selle kohta on erinevaid arvamusi

Inese Voika (Läti parlament Saeima) ja *Līga Stafecka, vanemanalüütik, Providus – Centre for Public Policy – PowerPoint esitlus.*

Küsimus: kuidas eristada demokraatia teostamisel avalikkuse osalust ning lobi? Kas läbipaistvus on piisav motivaator lobistide/kohtumiste registreerimiseks?

Inese Voika pidas olulisimaks jäädvustada seadusandlikus protsessis osalenud isikud, sh valitsuse tasandil teavitada ka väljaspool töögruppe toimunud kohtumistest avalikustamist.

Riina Sikkut uuris viidates Soomes väljatöötatavale seadusele, mille vastuvõtmist oodatakse veel enne 2023 kevadel toimuvaid valimisi kas Lätis on samuti plaan lobiseadus vastu võtta veel enne parlamendivalimisi.

Inese Voika kinnitas, et selle eesmärgi nimel praegu töö käib.

Modereeritud diskussioon „Järgmised sammud poliitikakujundamise läbipaistvuse suurendamiseks“ Paneelis Anti Poolamets (EKRE), Priit Sibul (Isamaa), Margit Sutrop (Reformierakond), Kai Klandorf (Vabariiklaste Liit)

Elsa Leiten juhatas paneeldiskussiooni sisse viidates viimase aasta jooksul toimunud arengule lobikohtumiste registreerimisel ning tegi ettepaneku anda ülevaade oma nägemus lobitegevusest ning sellest millised erisused on lobitegevusel poliitikas.

Anti Poolamets ütles, et lobiteema ja sellele lahenduse leidmine võtab ta ohkama – Kui rahvusvahelisel tasandil on näha, kuidas NATO peasekretär on seotud Rosneftiga ning Saksamaa endine kantsler töötab GASPROM-is, millel on oma roll ka käesoleval ajal Ukrainas toimivas sõjas, siis see kõik on ka madalamal tasandil. A Poolamets kirjeldab oma kogemust Rakvere volikogust, kus ettevõtjad kaitsevad aktiivselt oma huve, sh hangete saamiseks hoolimata revisjonikomisjoni tööst. Samas peab kohalik rahvas volikogus tegutsevaid ettevõtjad pädevateks hoolimata sellest, et A Poolametsa hinnangul kaitstakse seal oma ärihuve kohati vajadusel ka erakondlikku kuuluvust vahetades. Samamoodi olevat see mitmetes kohalikes omavalitsustes. Samuti on olnud huvitavaid lobine tõlgendatavaid kohtumisi Riigikogu õiguskomisjonis. A. Poolamets kirjeldas omapärast kohtumist, kui 10 erineva huvigrupi osalemisel oli keeruline piiritleda nende konkreetseid sõnumeid ja seoseid nt erakondadega, sh kuidas toimub üleminek huvirühmast lobistiks.

Margit Sutrop viitas oma kogemusele teadustöö eetikuna vajadusele uurida Riigikogu liikme heast tavast lähtudes, mis maksab seadus ning kas ja kuidas otsustajad vahetavad oma kuuluvust saavutamaks neile vajaliku seaduse vastuvõtmise. Ukraina kogemus näitab, et ühiskonnas on võimalik teha suuri muudatusi – seal on korruptsiooni vähem kui enne. Kui 2016. aastal oli Ukraina piiripunktides teavitus altkäemaksu karistamise kohta kriminaalkorras, siis ilmselt oli põhjuseks niisuguse toimimise tavapärased.

Läti kogemus oli huvitav ning mõtlemapanev lobismi ja kaasamise hea tava piiritlemise vahel. Kohati ei ole kaasav demokraatia ei ole nii palju arenenud ja peamiseks eesmärgiks ei ole mitte läbipaistvus vaid ka heal tasemel otsuste vastuvõtt, mille tagab mõjude maksimaalne kaardistamine. Ka teadlane võib oma tööd tehes olla väärtustest laetud ja võib püüelda suurema objektiivsuse poole. Samas võib ta töö perspektiiv olla kallutatud metoodikast, sellest kuidas hüpoteesid on üles seatud ning muudest väärtustest – nt annaks keskkonnateadlane annab puidu rafineerimise tehasele oma prioriteetidest lähtuvalt teistsuguse seisukoha kui mõni muu ekspert. Björn Lomborg'i juhtum „The sceptical environmentalist“ on üks teaduseetika õpetamise materjale – autor väidab, et globaalne soojenemine ei tähenda tegelikku riski kliimale, kuid vaadeldud on ainult teatud fakte, mitte kõiki allikaid (scientific misconduct). Nii võib halb poliitiline otsus tuleneda sellest, kui kohtutakse ainult mõnede ja mitte kõigi asjasepuutuvate huvigruppidega, kusjuures mõni oluline huvigrupp võib jääda kõrvale mitte seepärast, et teda ei lasta kaasa rääkima, vaid ta on passiivne. Kohane on arutada, kas poliitilise otsuse tegijal on kohustus kõik osapooled kutsuda, sh ka need, kel vähem raha ja muud ressursi oma sõnumi kuuldavaks tegemiseks. Kuivõrd objektiivse ja laia tervikpildi saamine on oluline, siis kuidas panna otsustajaid ja osalejaid tegutsema parima otsuse saamiseks.

Priit Sibul nentis, et esimese ümarlaua toimumise ajal oli ta lobitöö reguleerimise osas skeptiline, kuid vähehaaval on oma seniseis seisukohti ümber hinnanud, sh eriti Anti Poolametsa värske sõnavõtu ainel, kus toodi mõjuvad näited huvikaitse ja korruptsiooni seosest. Ettevõtjad võivad kindlasti osaleda volikogu töös, kuid mitte nii robustselt oma ärihuve kaitstes. Rohkem räägitakse erasektori huvidest, kuid ka valitsusel ja riigil on oma huvid. Nt toimub praegu Isamaa fraktsioonis kohtumine Alexelaga. Kõrgharidust käsitlevate diskussioonide jaoks on ka rektorid omale abi otsinud oma prioriteetide viimiseks poliitikuteni. Seega on lobitegevus üldjoontes normaalne tegevus. Huvitavam ja keerulisem juhtum on kirjeldatud tänases ajalehes „Postimees“, kus endine poliitik Marko Pomerants esindab Gazpromi huve. Inimeste emotsioonid seoses Gazpromiga on igati mõistetavad, aga kas M. Pomerants lobistina just kurja teeb, on küsitav. Ta esindas ka HUAWEI huve ning peaasi on konkreetsus ja läbipaistvus huvide esindamisel.

Kai Klandorf kinnitas, et huvikaitsejanna on ta kõigi eelkõnelejate mingil määral nõus. A. Poolametsa näide iseloomustab ka M. Sutropi sõnumit, mis rõhutab laiapõhjalist kaasamist, kus räägiksid kaasa kõik huvigrupid, kuid nad ei peaks olema seotud osapooled otsuste tegemisel. K. Klandorf on teinud koostööd nii kohalike omavalitsustega kui parlamendiga ning nendin, et huvikaitsejad on seni soovinud end eristada lobistidest. Kohtumiste kokkuvõtteid analüüsides on 20 % neist toimunud huvide esindajatega ning 80 % ulatuses ärihuvide esindajatega. Senistest on suurimad eesmärgid ja hirmud seotud sooviga saada läbipaistvat poliitikakujunemist, kuid samas ei taheta, et see piiraks demokraatias osalemist. Eestis näeme, et AK märgist kasutatakse rohkem ning piiratakse teabe kättesaadavust, kohane on kõike mõistlikult avatumaks teha.

Elsa Leiten pidas oluliseks teada kes keda esindab ja kuidas jõuda läbipaistvama kaasamise juurde poliitika kujundamisel. USA soovib avaldada ka kõik dokumendid, mis poliitika kujundamises on olnud avatud. Lobitegevuse registreerimist vaadates näeme, et see on killustatud, andmeesitus on kitsas ja varieerub ning teave pannakse kokku viiteajaga. Mida panelistid soovivad edasi teha ja kuidas kommenteerivad senist praktikat? Kas näete, et selles ulatuses on asmmillega edasi minna?

Kai Klandorf arvas, et edasine regulatsioon peaks olema laiaulatuslikum ning kohane on püüelda lobiregistri loomise suunas. Eelnõude infosüsteemi loomisel loodeti, et see toob kaasa iseenesliku lobiregistri tekke. Dokumentide avalikustamine ja kohtumiste logide avalikustamine võib muutuda näiliseks kui kohtutakse sihtrühma juures ning niisugusest kohtumisest ei pruugi jälge jääda. Olulisim on läbipaistvuse sisuline edendamine.

Anti Poolamets leidis, läbipaistvuse tagamiseks on tehtud mitmeid samme, nt keeld juriidilistel isikutel erakondi rahastada on muutnud keerulisemaks seaduste ostmise. Korruptsiooni eripära on ka see, et toimunu „sabad“ kestavad aastaid, vahel on mitmel generatsioonil ikka veel maik seaduste ostmisest. Näite võib tuua Tallinna linnast, kus korruptsiooni järelkajad on viisad vaibuma. Jüri Vilmsi sihtasutuse lõpetamisest on möödunud juba palju aega, mitmed kriminaalmenetlused on toimunud, kuid aset leidnud korruptsiooni järelkajad on tajutavad. Kohane on defineerida ja eristada lobisti ja huvirühma. Õiguskomisjoni kogemustest toob A. Poolamets kontaktid Eesti Relvaomanike Liiduga kelle sõnumis ei olnud tajutavad majanduslikud huvid, küll aga julgeolekuriskid. Samuti on energiatootjate huvide kaitstes tuntavad nii rahalised huvid kui ka julgeolek. Kohane on uurida teiste riikide praktikat eristamiseks, kus on regulatsiooni efektiivsus on näiline ja milline

lahendus on sisuline. Arvestada tuleb ka Eesti väikest ühiskonda. A. Poolamets kogub ka ise materjale teemaga edasi tegelemiseks – USA näitel on sealsel relvaomanike liidul suur majanduslik mõju ja seda siinsesse praktikasse üle kanda ei saa. Huvitav näide on oligarhide tegevus, kelle esindajad käivad ja „ostavad“ inimesi hallist tsoonist ilma kirja panemata, teevad annetusi, millest ei jää jälgi. Eesti praktikast on huvitav, kuidas Porto Franco juhtum ilmnes ja arenes. Lobi suurema registreerimise osas oleks huvitav kuulata praktikuid, kuidas kohtumiste nimekirjad aitavad – või juhtub, et hoolimata põhjalikust dokumenteerimisest ja avalikustamisest ostetakse seadusi, kuid teist kaudu.

Margit Sutrop ütles, et Euroopa Liidu institutsioonide lobiregistriga võrreldes tuleb arvestada mastaapide vahet. Eestis on paljud asjad on telefonikõne kaugusel ning fraktsioonidega suhtlema pääsmine ilmselt lihtsam. Kohtumiste registreerimine võib jääda formaalseks, kuid siiski võib sellele olla distsiplineeriv mõju kui jääb jälg, et kohtuti vaid ühe osapoolega. Erakondade rahastamise läbipaistvust ei pruugi tagada keeld juriidilistel isikutel erakondi toetada. Tähelepanuväärne on Isamaa juhtum, kus eraisikud võtsid välja II sambasse kogunenud pensioni erakonna toetamiseks, misjärel valitsevat erakonda asuti süüdistama suure inflatsiooni ajal inimeste toetamata jätmises. Seadusandlus peab looma võimaluse kontrollida, et seadusi ei ostetaks (nt Porto Franco ja muud juhtumid, kus korruptsioonioht oleks tajutav ning inimesed teaksid kui ohtlik on sellel teele minna. Poliitika ongi küsimus lojaalsuskonfliktidest, millest ei ole palju räägitud. Kui Riigikogu liige on valitud ringkonnast, seisab selle ringkonna eest oma erakonna esindajana kuid Riigikogus on vaja koalitsiooni ja opositsiooni toimimiseks teha koostööd ja kompromisse, võib tekkida lojaalsuskonflikt. Samamoodi ka Euroopa Liidu parlamendis tuleb leida võimalus jääda lojaalseks Eestile ja iseendale ning edendada EL arengut. Seega on täiesti võimalik mõista inimese hoiakut „ma ei saa poliitikut usaldada“ sest me ei tea, milliseid leppeid teeb poliitik koalitsioonis, opositsioonis ja iseendaga. Kompromisside kohal ei saa end ära kaotada. Poliitilise eetika mõttes see oluline terves maailmas.

Priit Sibul viitab Andreas Kaju varasemale seisukohale, et uute sammude tegemiseks on vaja teada kuidas olemasolevad lahendused toimivad. Nt Leedus on palju kirjutatud õigust sel teemal, mis ei ole efektiivne. Parlamendi kontekstis tuleb silmas pidada, et 90 %+ õigusaktidest tuleb ministeeriumide kaudu ning oluline on teada, kas ministeeriumi juhtkond on avalikustamiseks õige sihtgrupp ning kas kohtumiste avalikustamine teha hoopis tsentraalseks. Kui soovime lobikohtumiste osas kogutud teabega midagi teha, peaks see olema tsentraalne. Kohtumiste ringi avalikustamine võiks olla kohane (osakonnajuhid), sest eelnõusid kirjutavad ka ametnikud, mitte vaid kohtumiste avalikustajad. Ühe lobikohtumise süsteemist ja eesmärgist tervikpildi kokkusaamiseks tuleb mitmes asutuses käia ja uurida, et kes kui palju on kohtunud.

Riina Sikkut nimetas, et Justiitsministeerium täpsustas, et lobikohtumiste teave tuleb ühte kohta kokku, kust on hea jälgida teavet kohtunud toimumistest ja teha järeldusi

Eva Truuvert (Rohetiiger) uuris kas praegu võib olla olukord mõnel pool selline, et lobi segab igapäevase töö tegemist kuna huve esindades tullakse „uksest-aknast“ sisse asju selgitama.

Priit Sibul kinnitas, et tema igapäevast tööd see ei sega ja samas on väga hea meelega valmis kõigiga suhtlema.

Anti Poolamets nentis, et on ka ebameeldivaid seiku, sest palju inimesi on häiritud kohalikes omavalitsustes toimuvast ning tulevad sealest korruptsioonist rääkima ka otse tänaval küsides, mida tuleks ette võtta. Ka kliima teemal manipuleeritakse poliitilise tellimuse peale. Pensionireformi osas leiab A. Poolamets, et see oli suurepärane otsus, mille tegemisel põrkusid väga kaalukad huvid. Pankurite huvi oli väga suur ning II samba vabatahtlikuks muutmisel läks pankurite mõju alt välja väga palju raha. Praegu on väga aktuaalne gaasiterminali teema, mille osas kogume teavet, kuidas hoida riigile kokku 100 000 000 eurot, ka siin on huvide konflikti teemat vaja uurida.

Margit Sutrop ütles, et huvigruppide kohtumised fraktsioonidega on huvitavad, Reformierakonnaga kohtumiste osas tasub välja tuua, et poliitikud on kohtumistel väga skeptilised, mis on ka eluterve suhtumine. Alati proovitakse kohtumistel aru saada, kus on osapoole huvi ja mil viisil nad asju esitavad, sest uksest sisse murdes on väga raske mõjutada. Isiklike kohtumiste kogemus on ka huvitav, kui saabuvad pealtnäha sõbralikud toredad kirjad, et „komisjoni istungil oli teil hea seisukoht ning räägiksin teile sellest rohkem ...“. Niisugust kirja saades tuntakse end ebamugavalt ning kohane on küsida kogenumatelt kolleegidelt reeglistikku kuidas toimida kui soovitakse mõnel teemal komisjoni liikmega edasi rääkida.

Riina Sikkut ütles, et kui professionaalsed lobistid saavad vabalt käia ja rääkida, siis kohane on muretseda nende pärast, kes on vähem esindatud. Nt kas patsiente suudavad esindada arstid, jne. Omastehooldajad on organiseerinud, kuid kas neil on piisav informeeritus ja võimalused oma sõnumi esindamiseks.

Eva Truuvert lisas Rohetiigri näitel, et kolmanda sektori lobi on keeruline - 2016-19 maailmakoristust vedades oli oma sõnumit keeruline edastada. Rohepoliitika raportis on palju kirjas ning tuleb valida kindlad projektid-teemad, millega tegeleda. LNG terminal on praegu väga aktuaalne.

Margit Sutrop nõustus et murekoht on erinevate huvigruppide võimalus jõuda poliitika kujundateni. Hea kaasamise tava on mitte vaid ära kuulata, vaid sõnumit võimestada, et kõik suudaksid huve väljendada ja kaasamine oleks laiapõhjaline ja sisuline, mitte näiline (nt piirdub vaid ühe küsimusega, kui teema on tegelikult kompleksne). Oluline on tagada valmisolek koostööks, ärakuulamiseks ning teadliku otsuse tegemiseks.

Priit Sibul nentis, et viimast aega iseloomustavad kriisid – alates COVID-10-st sõjani ning igati kohane on kutsuda komisjoni rääkima ka kaitseeksperdid. Kõige pikalt ette planeerimine on oluline, kuid kriisiajal võib reaalsus olla hoopis teine. Seega - millised võiksid olla kriisiaja lobiasjad? Vahel süüdistatakse poliitikuid otsustamatuses, vahel tobedas otsuses. Vahel on vaja asju nn silotornidena ajada.

Kai Klandorfil on hea meel, et tõstatati telefoniõiguse teema, sest on ka valdkondi, kus huviesindajatest on puudus – patsientide esindamine oli hea näide, kuid nt apteegireformi ajal ei olnud selge, kes keda esindab. Läbipaistvuse samme tasub jätkuvalt edasi kaaluda.

Ljubov Samohhina kiitis kuulnud käsitlusi ja tõi välja, et avalik teenistuja peab ära haldama väga palju vastandlikke huvisid, kohtudes turuosaliste esindajatega. GRECO on seda uurinud ning tuvastas nt Lätis peidetud lobi, mis seisnes mh ministrite nõunikes, kes asusid kuskil mujal, kuid neil oli vaba ligipääs ministrile. Lobireeglistik peab tagama võrdse kohtlemise ning läbipaistvuse avaldades teavet kasvõi kvartaalselt, kuigi GRECO eelistus on, et lobikohtumiste teavet avaldataks koheselt.

Riina Sikkut leidis, et kvartaalne kohtuniste avaldamine on tõepoolest väga napp lahendus. Kui Isamaa kohtub Alexelaga, siis Sotsiaaldemokraatliku erakonna fraktsioonis on teine sama valdkonna ettevõtja kohtumas ning hea oleks teada kes samast valdkonnast veel mõne fraktsiooniga kohtub

Steven-Hristo Evestus tänas korraldajaid ja sõnavõtjaid kogemuse vahendamise ja elava arutelu eest. Samas oli tal kahju, et osalesid ainult mõned Riigikogu liikmed ja lootis, et teised kuulavad ürituse salvestist veebist. Steven-Hrsto Evestus oma senise kogemuse põhjal on kursis sellega, kuidas mõnesid asju saab lahendada seaduste ja ähvardava karistusega, kuid on ka nähtuseid, mida saab lahendada läbipaistva lobi abil. Hea, et valitsusasutuste suunal on valdkonna reguleerimine juba alanud ning oluline on meenutada, et ei koguta vaid kohtumiste andmeid, samas kehtestati ka eetilised juhised lobitegevuseks. Ümarlaudade eesmärk oli kõnetada Riigikogu liikmeid ning kohane on vaadata üle Riigikogu liikmete hea tava, et kaasamist veelgi edendada ning lobikohtumiste korrastamise osas liikuda edasi kohalikesse omavalitsustesse. Avatud partnerluse osas on hea kui kohalike omavalitsustes on mõistlikult ja läbipaistvalt esindatud ka erahuvid, kiudseni on see ainult mõnes koalitsioonileppes välja toodud

Brian Roraff ütles, et piiri lobi ja korruptsiooni vahel otsitakse iga päev.